

ТЕОРИЈА НА УМОТ КАЈ УЧЕНИЦИТЕ СО ЛЕСНА И УМЕРЕНА ИНТЕЛЕКТУАЛНА ПОПРЕЧЕНОСТ

Петрушевска Мирјана¹, Наташа Чичевска Јованова²

¹ Посебно основно училиште „Маца Овчарова“ - Велес, Р. Македонија

² Филозофски факултет, Институт за дефектологија – Скопје, Р. Македонија

Апстракт

Предмет на ова истражување е усвоеноста на теоријата на умот кај учениците со лесна и умерена интелектуална попреченост.

Во текот на истражувањето беа опфатени вкупно 197 испитника, и тоа: 62 деца со типичен развој на возраст од 3 до 6 години и 93 ученици со лесна и умерена интелектуална попреченост на возраст од 7 до 16 години. Во ова истражување беа опфатени и вкупно 42 наставници и дефектолози кои работат со ученици со интелектуална попреченост. Во истражувањето се користеа 3 тест-приказни и анкетен прашалник за наставници и дефектолози.

Со ова истражување добивме податоци за нивото на усвоеност на теоријата на умот кај лицата со ИП, како и заклучоци за ставовите и мислењата на наставниците од редовните училишта и дефектолозите од посебните училишта за учениците со ИП. Како поважни би ги издвоиле: теоријата на умот кај лицата со лесна и умерена интелектуална попреченост не се развива во склад со календарската и менталната возраст, односно теоријата на умот не успева да се развие до крајот на шеснаесетгодишна возраст, додека трае образовниот процес. Лицата со УИП не се во состојба да ги разберат сопствените ментални состојби, емоциите, желбите, верувањата и намерите на другите луѓе. Изведбата на задачи на оваа теорија на умот не се подобрува со растот на вербалните и ментални години споредено со децата со типичен развој на иста ментална и календарска возраст. Усвоеноста на теоријата на умот кај лицата со ИП не е во склад со порастот на менталната и вербалната возраст како што е случај кај лицата со типичен развој.

Клучни зборови: теорија на умот, лесни пречки во развојот, умерени пречки во развојот

Вовед

Во текот на развојот на една личност постојат неколку фази при коишто настануваат многу значајни промени кај секој поединец под влијание на созревањето на организмот. Особено во предучилишниот период постојат многу когнитивни фази во развојот што можат да се набљудуваат, а кои се особено значајни за развојот на една личност.

Теоријата на умот на некоја личност ги води нејзините верувања, мисли и очекувања во насока да осознае што мисли, во што верува, што чувствува и што очекува другата личност, и на тој начин да предвиди точно какви ќе бидат реакциите на другата личност во специфични ситуации.

Емпатијата е особено важна за развојот на теоријата на умот, а вклучува разбирање на состојбата на умот, вклучувајќи ги верувањата, желбите, а особено емоциите на другите и се карактеризира како „способност да се влезе во туѓа кожа“.

Да се биде во можност да се разберат другите луѓе како различни од нас, со свои ставови, размислувања различни од нашите, треба да се има долги години развој на социјалните и на други искуства. Неможноста за развој на теоријата на умот кај одредени луѓе, значи дека кај нив станува збор за одредени когнитивни или развојни нарушувања.

Во нашата средина сè уште не се извршени истражувања во оваа област, освен некои инцидентни случаи, но за нас е особено важно дека овие истражувања ретко биле насочени кон испитување на теоријата на умот кај лицата со посебни образовни потреби. Целта на ова истражување е да се прикаже развојот на теоријата на умот кај децата со вообичаен развој и кај децата со посебни образовни потреби. Исто така, истражувањето има за цел и утврдување на разликите што постојат во однос на развојот на теоријата на умот во различна календарска возраст кај децата со вообичаен развој и кај децата со посебни образовни потреби.

Резултатите од истражувањето ќе бидат особено значајни за да се уочи состојбата на задоцнет развојот на теоријата на умот кај децата со посебни образовни потреби, и со тоа да се постави добра основа за унапредување и

подобрување на квалитетот на програмите и активностите што се применуваат во актуелната едукативна и рехабилитациона практика во периодот на пред-училишната возраст.

Методологија на истражувањето

Предмет на истражувањето

Предмет на ова истражување е компаративна анализа на нивото на усвоеност на теоријата на умот кај учениците со лесна и умерена интелектуална попреченост на возраст од 7 до 16 години, опфатени со посебен воспитно-образовен третман, во однос на децата со типичен развој.

Цел на истражувањето

1. Проценување на нивото на усвоеност на теоријата на умот кај децата со типичен развој.
2. Проценување на нивото на усвоеност на теоријата на умот кај учениците со лесна и умерена интелектуална попреченост, опфатени со посебен воспитно-образовен третман, во корелација со нивото на развиеност на говорот и менталната возраст.
3. Анализирање на влијанието на развојните проблеми кај учениците со ПОП врз усвојувањето на теоријата на умот во однос на нивната календарската возраст.
4. Компаративно анализирање на нивото на усвоеност на теоријата на умот кај учениците со лесна и умерена интелектуална попреченост на возраст од 7 до 16 години опфатени со посебен воспитно-образовен третман и децата со типичен развој.

Задачи на истражувањето:

- да се процени нивото на усвоеност на теоријата на умот кај децата со типичен развој на две возрасни нивоа: од 3 до 4 години и од 5 до 6 години;

- да се процени нивото на усвоеност на теоријата на умот кај учениците со лесна интелектуална попреченост на две возрастни нивоа: од 7 до 11 години и од 12 до 16 години;
- да се процени усвоеноста на теоријата на умот кај учениците со умерена интелектуална попреченост на возраст од 7 до 16 години;
- да се изврши компарација на усвоеноста на теоријата на умот кај децата со типичен развој на возраст од 3 и 6 години;
- да се изврши компарација на усвоеноста на теоријата на умот кај двете групи ученици со лесни интелектуални пречки во корелација со нивото на развиеност на говорот и менталната возраст;
- да се изврши компарација на нивото на усвоеност на теоријата на умот кај трите групи ученици кои меѓу себе се изедначени по менталната возраст, а се разликуваат по календарската возраст, односно:
 - учениците со лесни интелектуални пречки на возраст од 7 до 11 години и учениците со типичен развој на возраст од 3-4 години;
 - учениците со лесни интелектуални пречки на возраст од 12 до 16 години и учениците со типичен развој на возраст од 5-6 години;
 - учениците со лесни интелектуални пречки на возраст од 7 до 16 години и учениците со умерени пречки во развојот на возраст од 7 до 16 години.

Методи

1. Дескриптивен метод со кој се опишува состојбата на усвојување на теоријата на умот кај учениците со ПОП.
2. Метод на генерализација со кој генерализираме дека теоријата на умот се развива задоцнето кај учениците со ПОП во однос на децата до типичен развој.
3. Компаративен метод
 - компарација на добиените резултати кај различни возрастни групи кај децата со типичен развој;
 - корелација на добиените резултати кај различни категории на инвалидност според видот на попреченост и според возраста.

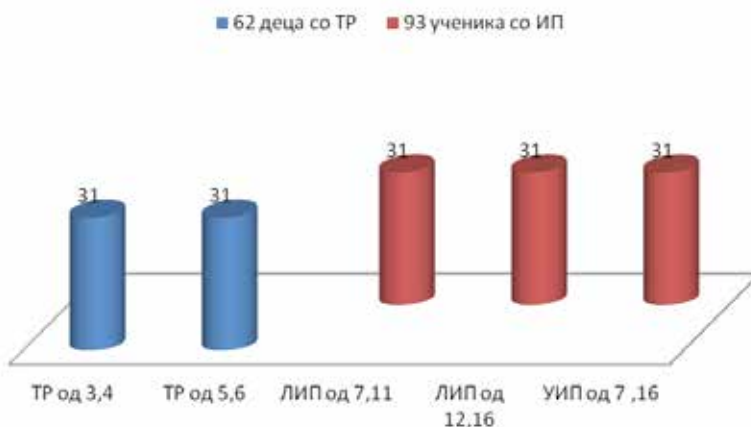
Техники и инструменти на истражувањето

1. Анализа на документација
2. Процена на организираноста на говорот
3. Интервју

Популација и примерок

Примерокот беше избран по случаен избор на деца од една редовна предучилишна установа – градинка „Димче Мирчев“ во Велес, ученици од Посебното основно училиште „Маца Овчарова“ од Велес, ПОУ „Иднина“ и ПОУ „Д-р Златан Сремец“ од Скопје. Во текот на истражувањето беа опфатени вкупно 155 испитници (слика 1).

- 62 ученици со типичен развој на возраст од 3 до 6 години или 31,47% од вкупниот број испитници;
- 93 ученици со ПОП на возраст од 7 до 16 години или 47,21% од вкупниот број испитници;

Резултати на истражувањето

1. Усвоеност на теоријата на умот кај двете групи ученици со типичен развој

Испитаници		Усвоеност на теоријата на умот кај деца со ТР					
		1 ред		2 ред		3 ред	
		N	%	N	%	N	%
ТР на возраст од 3 до 4 години	усвоено	20	64.5	6	19.4	5	16.1
	неусвоено	11	35.5	25	80.6	26	83.9
ТР на возраст од 5 до 6 години	усвоено	28	90.3	20	64.5	16	51.6
	неусвоено	3	9.7	11	35.5	15	48.4
χ^2		$\chi^2 = 31.645$ за $df= 6$ $p<0.01$					

Согласно со добиените резултати прикажани во оваа табела, можеме да заклучиме дека постои статистички значајна разлика во нивото на развиеност на теоријата на умот, на ниво на значајност $p>0,01$ во корист на повозрасната група.

2. Усвоеност на теоријата на умот кај двете групи ученици со лесни интелектуални пречки

Испитаници		Усвоеност на теоријата на умот кај ученици со ИП					
		1 ред		2 ред		3 ред	
		N	%	N	%	N	%
ИП на возраст од 7 до 11 години	Усвоено	15	48.4	6	19.4	2	6.5
	Неусвоено	16	51.6	25	80.6	29	93.5
ИП на возраст од 12 до 16 години	Усвоено	21	67.7	13	41.9	9	29.1
	Неусвоено	10	32.3	18	58.1	22	70.9
χ^2		$\chi^2 = 25.05$ за $df= 6$ $p<0.01$					

Согласно со добиените резултати прикажани во оваа табела, можеме да заклучиме дека постои статистички значајна разлика во нивото на развиеност на теоријата на умот, на ниво на значајност $p < 0,01$ во корист на повозрасната група.

За да докажеме дека усвоеноста на теоријата на умот зависи од менталната возраст, односно дека постои зависност меѓу тежината на усвоеност на задачата со менталната возраст, во ова истражување пресметавме и коефициент на корелација r .

Корелативна анализа за успешноста на испитаниците од различна возраст на применетите тестови за испитување на теоријата на умот

Возраст на испитаниците од двете групи	Задачи што се споредуваат			
	Неочекувана содржина и неочекувано преместување		Неочекувано преместување и резонирање, верување, желба	
	r	P	r	p
7 и 11 години	0.505	<0.01	0.428	<0.01
12 и 16 години	0.586	<0.01	0.752	<0.01

Согласно со добиените резултати прикажани во оваа табела, можеме да заклучиме дека меѓу двете групи испитаници со ЛИП добиваме сосема различни резултати. Кај првата група испитаници, односно ученици со ЛИП на календарска возраст од 7 до 11 години, а ментална на 3 до 4 години, не постои статистички значајна поврзаност - корелација на менталната возраст со успешноста на решавањето на тестот $r = 0,428$, $p < 0,01$. Оваа група испитаници не ја решија задачата од третото ниво „резонирање, верување, желба“, а причината за тоа е ниската ментална возраст. Кај втората група испитаници постои умерена статистички значајна поврзаност на менталната возраст со успешноста на решавањето на тестот.

3. Усвоеност на теоријата на умот кај ученици со умерена интелектуална попреченост на возраст од 7 до 16 години.

Усвоеност на ТУ кај испитаници со УИП на 7 до 16-годишна возраст	1 ред Задача „лажно верување“		2 ред Задача „неочекувано преместување“		3 ред Задача „резонирање, верување, желба“	
	N	%	N	%	N	%
има развиено	6	20	0	0	0	0
нема развиено	25	80	31	100	31	100
Вкупно	31	100	31	100	31	100

4. Компарација на усвоеноста на теоријата на умот кај учениците со типичен развој на возраст од 3 до 4 години и кај учениците со лесни интелектуални пречки во развојот на возраст од 7 до 11 години.

Испитаници		Усвоеност на теоријата на умот кај децата со ТР и кај учениците со ИП					
		1 ред		2 ред		3 ред	
		N	%	N	%	N	%
ТР на возраст од 3 до 4 години	Усвоено	20	64.5	6	19.4	5	16.1
	Неусвоено	11	35.5	25	80.6	26	83.9
ЛИП на возраст од 7 до 11 години	Усвоено	15	48.4	6	19.4	2	6.5
	Неусвоено	16	51.6	25	80.6	29	93.5
χ^2		$\chi^2 = 35.783$ за $df = 6$ $p < 0.01$					

Согласно со добиените резултати прикажани во оваа табела, можеме да заклучиме дека постои статистички значајна разлика во нивото на развиеност на теоријата на умот, на ниво на значајност $p > 0,01$ во корист на групата деца со ТР.

5. *Компарација на усвоеноста на теоријата на умот кај ученици со типичен развој на возраст од 6 години и ученици со лесни интелектуални пречки во развојот на возраст од 12 до 16 години*

Испитаници		Усвоеноста на теоријата на умот кај децата со ТР и кај учениците со ИП					
		1 ред		2 ред		3 ред	
		N	%	N	%	N	%
ТР на возраст од 5 до 6 години	Усвоено	28	90.3	20	64.5	16	51.6
	Неусвоено	3	9.7	11	35.5	15	48.4
ЛИП на возраст од 12 до 16 години	Усвоено	21	67.7	13	41.9	9	29.1
	Неусвоено	10	32.2	18	58.1	22	70.9
χ^2		$\chi^2 = 20.912$ за $df= 6$ $p<0.01$					

Согласно со добиените резултати прикажани во оваа табела, можеме да заклучиме дека постои статистички значајна разлика во нивото на развиеност на теоријата на умот, на ниво на значајност $p<0,01$ во корист на групата деца со ТР

Заклучоци:

1. Од резултатите што ги добивме по спроведувањето на задачите за утврдување на усвоеноста на теоријата на умот, можеме да заклучиме дека изведбата на двете групи, иако значително се разликува, сепак, и кај двете групи испитаници со типичен развој на ментална возраст од 3 до 4 години и од 5 до 6 години, усвоеноста на теоријата на умот расте заедно со растот на календарската возраст. Теоријата на умот кај децата со типичен развој се развива во периодот од 5 до 6 година во однос на трите развојни нивоа, каде што третото развојно ниво се развива на околу 6-годишна возраст, при што постои корелација меѓу менталната, календарската и вербалната возраст. Во однос на тоа децата со типичен развој се способни за разбирање на менталните состојби, емоциите, желбите, верувањата и намерите за себе и другите.

2. Од резултатите што ги добивме по спроведувањето на задачите, а се изразени бројчано и процентуално, можеме да забележиме дека успехот во

изведбата на двете групи расте заедно со растот на календарската возраст, но усвоеноста на теоријата на умот не го достигнува својот максимум, односно учениците со ЛИП не ја усвојуваат теоријата на умот до својата 16-годишна возраст. Теоријата на умот кај лицата со лесна интелектуална попреченост не се развива во согласност со календарската возраст. Теоријата на умот не успева да се развие до крајот на шеснаесеттата година, сè додека трае образовниот процес кај овие деца анализирајќи ги сите три области од теоријата на умот. Учениците со ЛИП до крајот на своето основно образование, односно до 16 година, успеваат да ја развијат својата способност за разбирање само на сопствените ментални состојби, емоциите, желбите, верувањата и намерите само за првото и второто ниво, односно на сето она што е на конкретно ниво. Менталните состојби, емоциите, желбите, верувањата и намерите на другите луѓе не ги разбираат сè до 16-годишна возраст.

3. Теоријата на умот кај лицата со умерена интелектуална попреченост не се развива во согласност со календарската возраст, односно теоријата на умот не успева да се развие до крајот на шеснаесеттата година, а може и подоцна. Лицата со УИП не се во состојба да ги разберат сопствените ментални состојби, емоциите, желбите, верувањата и намерите на другите луѓе. Според добиените резултати, ја прифаќаме четвртата хипотеза.

4. Лицата со ИП заостануваат во усвојувањето на теоријата на умот споредени со децата со типичен развој. Изведбата на задачи на оваа теорија на умот не се подобрува со растот на вербалните и менталните години споредено со децата со типичен развој на иста ментална и календарска возраст. Усвоеноста на теоријата на умот кај лицата со ИП не е во согласност со порастот на менталната и вербалната возраст, како што е случај кај лицата со типичен развој. Споредено кај двете групи можеме да заклучиме дека колку е пониска календарската возраст на двете групи, сличностите во успешноста на тестовите за теоријата на умот се со поголем сооднос за разлика од другата група, каде што поголемата календарска возраст е пречка за изедначување на успешноста.

Литература

1. Charman, T Campbell, A Edwards, L 1998, *Theory of mind performance in children, adolescents and adults with a mental handicap*, Cognitive Development.
2. Leslie, AM 2000, 'Theory of Mind' as a mechanism of selective attention', In M. Gazzaniga (Ed).
3. Wellman, HM Woolley, JD 1990, *From simple desires to ordinary beliefs: The early development of everyday psychology*, Cognition.
4. Глумбиќ, Н 2002, *Procena teorije uma dece sa lakom mentalnom reterdacijom* Преоцена теорија ума деца са менталној ретардацијом, Дефектолошки факултет, Београд.
5. Пијаже, Ж 1988, *Развој на интелигенцијата* (избор на трудови), Скопје: Просветно Дело.
6. Glumbić, N Brojčin, B Đoković, S Žunić-Pavlović, V Jablan, B Ilić-Stošović, D Hanak, N 2008, *Teorija uma dece sa posebnim potrebama*, Univerzitet u Beogradu Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd.
7. Ајдински, Г 2000, *Карактеристики во развојот кај лесно ментално ретардираните ученици*, Македонска Ризница, Куманово.
8. Чичевска Јованова, Н 2008, *Проценка на моторното и когнитивното функционирање кај лицата со церебрална парализа и лицата со лесна ментална ретардација*, Докторска дисертација, Филозофски факултет, Скопје.
9. Виготски, ЛС 1989, *Учењето, играта и развојот во предучилишната возраст*, Скопје: Просветно Дело.

THEORY OF MIND IN STUDENTS WITH MILD AND MODERATE INTELLECTUAL DISABILITY

Mirjana Petrushevska¹, Natasha Chichevska Jovanovska²

¹ *SPS "Maca Ovcharova" Veles, Republic of Macedonia*

² *Institute for Special Education and Rehabilitation, Faculty of Philosophy, University "Ss. Cyril and Methodius" Skopje, Republic of Macedonia*

Abstract

The subject of this research is the adoption of the theory of mind among students with mild and moderate intellectual disabilities.

This research was conducted on a sample of 197 respondents: 62 pupils with typical development, between 3 and 6 years old and 93 pupils with mild and moderate intellectual disabilities between 7 and 16 years. A total of 42 teachers and special educators took part in this research. Three test-stories and one questionnaire for both, teachers and special educators were used in the research.

By this research data about the adoption level of the theory of mind among the individuals with special needs as well as conclusions about the attitudes and opinions of the teachers in elementary schools and of the special educators from the special schools for children with special needs. As more important we emphasize: the theory of mind of individuals with mild and moderate intellectual disability is not developing in accordance with the age and mental age, that is the theory of mind is failing to develop by the age of sixteen during the educational process. Individuals with moderate intellectual disability are not capable to understand their own mental conditions, emotions, wishes, believes and intentions of other people. Performance of tasks of the theory of mind does not improve with the growth of verbal and mental years compared with children with typical development of same mental and calendar age. The adoption of the theory of mind in individuals with special needs is not in line with the growth of mental and verbal age as is the case in individuals with typical development.

Keywords: theory of mind, mild intellectual disabilities, moderate intellectual disabilities